

4. Samokhvalova A. G. (2013). Preodolenie kommunikativnykh trudnostei mladshikh shkolnikov sredstvami skazkoterapii [Overcoming the communicative difficulties of younger schoolchildren is by means of fairy tale therapy]. *Perspektivy nauki i obrazovaniia – Perspectives of Science and Education*, 4, 200–213. [in Russian].
5. Tkach R. M. Skazkoterapiia detskikh problem [Fairy tale therapy of children's problems]. Saint Petersburg : “Rech” ; Moscow : “Sfera”, 2008. 118 s. [in Russian].

УДК 37.015.31.016:74(043.5)

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ
ЕФЕКТИВНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ
ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ МАЛЮВАННЯ**

Шульга Л.М.

**кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти,
Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Запорізької обласної ради**

Стаття висвітлює психолого-педагогічні умови ефективного впровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання. Автор описує професіоналізм педагога як сукупність психолого-педагогічної, технологічної та культурологічної компетенцій, розвиток і вдосконалення яких відбувається на курсах підвищення кваліфікації і міжкурсовий період у системі післядипломної педагогічної освіти, та в самостійній діяльності. Мотивація дитини до художньої творчості розглядається в контексті створення позитивного психологічного клімату, основними характеристиками якого називається позитивний настрій дітей і педагога, зацікавленість дітей змістом діяльності, взаєморозуміння, задоволеність взаємовідносинами та

результатами діяльності а також врахуванні вікових та індивідуальних особливостей дошкільників.

Ключові слова: педагогічні умови, впровадження, технологія, розвиток, творчі здібності, діти дошкільного віку, заняття із малювання.

Шульга Л.Н. Психолого-педагогические условия эффективного внедрения технологии развития творческих способностей детей дошкольного возраста на занятиях по рисованию.

Статья освещает психолого-педагогические условия эффективного внедрения технологии развития творческих способностей детей дошкольного возраста на занятиях по рисованию. Автор описывает профессионализм педагога как совокупность психолого-педагогической, технологической и культурологической компетенций, усовершенствование которых осуществляется на курсах повышения квалификации и в межкурсовой период в системе последипломного педагогического образования, а также в самостоятельной деятельности. Мотивация ребенка рассматривается в контексте создания положительного психологического климата, характеризующимся позитивным настроем, заинтересованностью, взаимопониманием, удовлетворенностью взаимоотношениями и результатами, а также учете возрастных и индивидуальных особенностей дошкольников.

Ключевые слова: психолого-педагогические условия, внедрение, технология, развитие, творческие способности, дети дошкольного возраста, занятие по рисованию.

Shulga L.N. Psychological and pedagogical conditions of effective implementation of the technology of the development of creative characteristics of children of preschool age on personalization.

The article covers psychological and pedagogical conditions of effective introduction of technology of development of creative abilities of children of preschool age in drawing lessons. The author notes that the effectiveness of the introduction of technology for the development of creative abilities of children of

preschool age depends on a series of mutually determined psychological and pedagogical conditions: the professionalism of the teacher as a combination of psychological and pedagogical, technological and cultural competences, and the motivation of the child to artistic creativity. The author describes the professionalism of the teacher as a set of psychological and pedagogical, technological and cultural competencies. The development and improvement of these competencies is carried out on refresher courses and in the intercourse period in the system of postgraduate pedagogical education, as well as in independent activities. The motivation of the child to the artistic work is considered in the context of creating a positive psychological climate, the main characteristics of which are the positive mood of children and the teacher, the interest of children in the content of activities, mutual understanding, satisfaction with the relationship and performance and taking into account the age and individual characteristics of preschoolers. The author concludes that the effectiveness of technology and the successful management of the process of forming a positive creative motivation in a child largely depends on satisfying its basic needs, which are determined by its age and individual characteristics, acquired emotionally-sensual and artistic and aesthetic experience, the state of uplift and the prevailing desire to express itself in artistic creativity.

***Key words:** pedagogical conditions, introduction, technology, development, creative abilities, children of preschool age, classes on drawing.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасне зростання інтересу до проблеми розвитку творчих здібностей зумовлене інтенсивною динамікою суспільно-економічних процесів. Наукові дослідження різних часів доводять, що сенситивним періодом для розвитку творчого потенціалу особистості є дошкільне дитинство, тому провідна психолого-педагогічна проблема виявляється в створенні сприятливих умов для розвитку особистості в перші роки життя.

Питання розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку досить ґрунтовно представлено у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі: психологічну природу творчих здібностей вивчали Н. Аніщенко, І. Біла, Д. Богоявленська, Л. Виготський, Л. Венгер, В. Давидов, В. Дружинін, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, Г. Костюк, В. Кудрявцев, О. Кульчицька, О. Леонтьєв, Ю. Малікова, О. Матюшкін, Т. Піроженко, М. Поддяков, С. Рубінштейн, Б. Теплов та інші; педагогічні аспекти творчої діяльності дітей дошкільного віку були предметом дослідження Л. Артемової, Г. Беленької, Е. Богуславської, А. Богущ, Н. Ветлугіної, Н. Гавриш, О. Дронової, Т. Казакової, Т. Комарової, С. Погодіної, О. Половіної, Т. Поніманської, Н. Сакуліної, С. Семенова, Г. Сухорукової та інших учених, які вважають, що успішність розвитку творчих здібностей дитини безпосередньо залежить від організації освітнього розвивального простору, залучення дітей до художньо-творчої діяльності з опорою на їхній власний досвід, знання, вміння, навички та психічні властивості.

Організація художньо-естетичної діяльності дошкільників за технологією розвитку творчих здібностей на заняттях із малювання спрямована на розвиток емоційно-чуттєвого сприйняття оточуючого світу, формування естетичного ставлення до його об'єктів і забезпечення художньо-творчого самовираження кожної дитини.

Мета статті: Визначити і обґрунтувати психолого-педагогічні умови ефективного впровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Технологія розвитку творчих здібностей за кожним віковим періодом дошкільного дитинства на заняттях із малювання розкрита в методичних рекомендаціях «Барвіста радість» (автор Л. Шульга) [11].

Ефективність упровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку залежить від низки взаємообумовлених психолого-педагогічних умов: професіоналізму педагога як сукупності психолого-

педагогічної, технологічної та культурологічної компетенцій, і мотивації дитини до художньої творчості. Діалектичний зв'язок між ними ми вбачаємо в тому, що професійний розвиток педагога забезпечує високий рівень мотивації дитини до художньо-творчої діяльності, і навпаки: сформований у дошкільників інтерес до малювання стимулює педагога до постійного саморозвитку й професійного вдосконалення.

Однією з головних умов чинників ефективності технології розвитку творчих здібностей дітей є розвиток *професіоналізму педагога ЗДО* як сукупності психолого-педагогічної, культурологічної і технологічної компетенцій.

У психолого-педагогічному словнику «професіоналізм» визначається, як «...набута під час навчальної та практичної діяльності здатність до компетентного виконання трудових функцій; рівень майстерності та вправності у певному виді занять, відповідний рівню складності виконуваних завдань» [6, с. 361].

І. Багаєва, Н. Волкова, Н. Кічук, С. Кульневич, Л. Орлова, Т. Сущенко, О. Самсонова розглядають професіоналізм педагога як сукупність психофізіологічних, психічних та особистісних змін, що відбуваються в людині в процесі оволодіння знаннями та довготривалої діяльності, і які забезпечують якісно новий, вищий рівень виконання складних професійних завдань. Науковці зазначають, що професіоналізм пов'язаний із продуктивним рівнем виконання педагогічної діяльності й супроводжується народженням власного педагогічного стилю, розкриттям індивідуальності педагогічного працівника, його творчим самовираженням.

Психолого-педагогічну та художньо-естетичну компетенції як важливі складові професіоналізму педагога у формуванні творчих здібностей дитини виокремлюють Н. Ветлугіна, Т. Піроженко, Г. Сухорукова.

Отже, виходячи з аналізу наукових джерел, *професіоналізм педагога ЗДО* ми розглядаємо як сукупність психолого-педагогічної, культурологічної, технологічної компетенцій. Розвиток і вдосконалення професіоналізму

педагога ЗДО як умови ефективної реалізації технології розвитку в дошкільників творчих здібностей, відбувається в системі ППО та в процесі самоосвіти.

Психолого-педагогічна компетенція розглядається нами як наявність у педагога теоретичних знань із педагогіки та психології (про закономірності становлення особистості, розвитку психіки людини, особливості сприйняття, уяви, мислення дитини дошкільного віку; про індивідуальні та вікові особливості дитини; знання методів психологічного дослідження розвитку особистості, засоби і методи естетичного виховання тощо) і вміння використовувати їх у професійній діяльності, забезпечувати ефективну взаємодію учасників освітнього процесу через створення творчої атмосфери, діалогічної взаємодії, позитивного психологічного клімату на занятті, визнання права дитини на самовираження, стимулювання вихованців до пізнання й самореалізації в образотворчій діяльності.

Культурологічна компетенція в структурі професіоналізму педагога ЗДО виявляється в сформованості художньо-естетичних ціннісних орієнтацій, сукупності знань, умінь і навичок, необхідних для реалізації завдань художньо-естетичного виховання та розвитку творчих здібностей дошкільника, наявності знань у галузі мистецтва, світової та національної художньої культури.

Технологічна компетенція – це здатність педагога усвідомлювати мету і завдання технології творчого розвитку дитини дошкільного віку, її концептуальні засади, принципи та умови застосування, вміння інтегрувати різні форми і види діяльності, доцільно й ефективно використовувати синтез різних видів та жанрів мистецтва на заняттях із малювання, володіння навичками організації циклів занять із малювання в системі розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Розвиток і вдосконалення професіоналізму педагога ЗДО щодо застосування технології відбувається в двох основних напрямках: у системі

післядипломної педагогічної освіти (курси підвищення кваліфікації і міжкурсний період) та в самостійній діяльності.

Т. Сорочан, акцентує увагу на тому, що метою післядипломної освіти стає не лише вдосконалення педагогічної техніки та опанування нових технологій, а створення умов для досягнення педагогом високого рівня професіоналізму та набуття ним навичок творчої діяльності» [10, с. 14].

Підвищення професіоналізму педагога для ефективного застосування розробленої технології в системі ППО в період курсової перепідготовки відбувається в теоретичній і практичній площині. Теоретична підготовка включає коло філософських і соціально-гуманітарних знань, питання вікової і педагогічної психології, психології розвитку творчих здібностей особистості, дидактики; теорії і методики виховання, методики мистецтвознавства і образотворчого мистецтва. Практична підготовка відбувається під час практичних, семінарських занять, спецкурсів, майстер-класів, тренінгів, в ході яких слухачі набувають психолого-педагогічної, культурологічної, технологічної компетенцій.

На професійний розвиток педагогів щодо використання технології творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання спрямований і міжкурсний період, що включає систему семінарів, конференцій, творчих груп, майстер-класів, конкурсів педагогічної майстерності, круглих столів тощо.

Система самоосвіти педагога ЗДО також визнана нами важливим напрямом розвитку його професіоналізму щодо впровадження розробленої технології, який реалізується за трьома модулями: психолого-педагогічним (розширення знань із вікової психології і педагогіки, педагогіки та психології творчості), мистецтвознавчим (розширення знань про творчість видатних зарубіжних та вітчизняних митців, майстрів українського декоративно-прикладного мистецтва, видів та жанрів образотворчого мистецтва тощо), художньо-естетичним (оволодіння та вдосконалення технічних навичок у різних художніх і нетрадиційних техніках зображення).

Результатом самоосвіти вихователя має бути не лише вдосконалення психолого-педагогічних, культурологічних і технологічних знань, умінь і навичок, а й оволодіння сучасним інструментарієм творчого розвитку дитини, творчий винахід власних ефективних прийомів, методів, форм роботи з розвитку творчих здібностей дітей, оволодіння навичками дослідницької діяльності, розвинута потреба в постійному професійному зростанні, гнучкість та дивергентність мислення, вміння моделювати і прогнозувати освітньо-виховний процес, реалізація власного творчого потенціалу та розвиток творчих здібностей дітей, конкурентоспроможність на ринку праці.

Продуктивним результатом самоосвіти педагога можна вважати розробку перспективних планів занять із малювання для дітей різних вікових груп, парціальних програм із розвитку творчих здібностей дошкільників засобами різних видів образотворчої діяльності, створення посібників, дидактичних матеріалів, наочності, віртуальної художньої студії з розміщенням продуктів педагогічної і дитячої творчості, конспектів занять із малювання, участь у семінарах, проведення консультацій, майстер-класів, відкритих занять, узагальнення досвіду роботи з досліджуваної проблеми та інше.

Другою педагогічною умовою успішної реалізації технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку нами визначено *мотивацію дитини* до художньої творчості.

Більшість науковців розуміють мотивацію як систему мотивів, «спонукань, які зумовлюють активність особистості і визначають її спрямованість» [3, с. 212]. Г. Костюк до мотивів відносить потреби, почуття, інтереси, переконання та інші спонукання людини до діяльності, зумовлені вимогами її життя [5, с. 423–424]. О. Киричук розглядає мотив як внутрішнє спонукання особистості до того чи іншого виду активності, що пов'язане із задоволенням певної потреби, і зазначає, що мотивами можуть виступати

ідеали, інтереси особистості, її переконання, соціальні настанови, ціннісні орієнтації [1, с. 24–28].

На думку О. Савченко, якої ми дотримуємо, потреба в творчості і потреба в самореалізації виникає на основі нахилів, здібностей, задатків, обдарованості, які можуть бути реалізовані через процеси включення дитини в творчу діяльність та спілкування. За такого підходу потреби спонукають розвиток здібностей, а їх реалізація в творчості переходить у самодіяльність, і навпаки, реалізація здібностей стає справжнім творчим самовираженням потенційних можливостей дитини. При цьому творчість збігається з процесом саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, самоствердження, самовиховання [8, с. 139].

У психолого-педагогічній літературі зазначено, що мотивація буває внутрішньою і зовнішньою. В. Климчук і О. Шимченко визначають внутрішню мотивацію як виконання певної роботи через інтерес до неї, відчуття її внутрішньої цінності. Науковці переконливо доводять, що за внутрішньої мотивації бажання дитини діяти є стійким і тривалим, вона відчуває задоволення, спокій, не відволікається на подразники, обирає для себе складні завдання, краще виконує творчі завдання, які вимагають нестандартного підходу. Діяльність внутрішньо мотивованих дітей характеризується високим ступенем креативності, супроводжується емоціями радості і задоволення, діти успішно засвоюють навчальну програму, краще розуміють теоретичний матеріал. При зовнішній мотивації дитина виконує роботу за вимогою і не припиняє її лише з двох причин: через страх покарання або сподівання на винагороду. Поведінка дитини є нестійкою і зникає разом із підкріпленням. Зовнішньо мотивовані діти обирають найпростіші завдання для швидкого отримання винагороди, якість виконання творчих завдань є низькою [2].

Виходячи з цього, вважаємо, що ефективність формування в дошкільників внутрішньої мотивації до творчої діяльності на заняттях із малювання багато в чому залежить від створення *позитивного соціально-*

психологічного клімату на занятті й урахування вікових та індивідуальних особливостей дошкільників.

У довідковій літературі психологічний клімат тлумачиться як емоційно-психологічний настрій колективу, в якому на емоційному рівні відображаються особисті й дійові взаємини членів колективу, що визначаються їхніми моральними нормами та інтересами [9].

Основними характеристиками психологічного клімату на заняттях із малювання слід назвати *позитивний настрій дітей і педагога; зацікавленість дітей змістом діяльності; взаєморозуміння; задоволеність взаємовідносинами та результатами діяльності.*

Позитивний настрій дітей і педагога. Серед важливих професійних умінь педагога для ефективної реалізації технології ми визначаємо вміння створювати позитивний психологічний клімат, що забезпечує мотивування дитини до розкриття власної індивідуальності в художній діяльності. О. Запорожець, Я. Неверович, А. Кошелева, Н. Палагіна, О. Яковлева, О. Кононко та інші науковці зазначають, що для позитивного соціально-психологічного клімату властива взаємодія на засадах взаємоповаги та партнерства, коли створюються оптимальні умови для соціальної адаптації, активної діяльності та самовираження кожної особистості [4, с. 27].

Позитивний психологічний клімат на занятті повинен сприяти становленню в дітях поваги до іншого, милосердя, доброти, справедливості, толерантності, почуття власної гідності, що слугує підґрунтям формування в їхньої свідомості важливих ціннісних орієнтацій. Гуманістична спрямованість педагога спрямовується на розуміння потреб дитини, актуалізацію емоційно-чуттєвих та естетично-духовних складових спілкування, за яких розкриваються потенційні можливості особистості.

Для успішної реалізації технології розвитку творчих здібностей необхідним є насичення творчої діяльності позитивними емоціями (насолоди, радості, задоволення, піднесеності, успішності); розвиток у дітей почуття психологічної захищеності; терпляче ставлення до невдач, помилок,

незнання; створення ситуації успіху для кожної дитини через підтримку й заохочення, варіювання та урізноманітнення її самовираження в творчості.

Позитивний настрій дітей на заняттях із малювання досягається завдяки стимулюванню емоційно-почуттєвої сфери дітей в процесі полімодального сприйняття творів мистецтва; упередження негативних почуттів (страху, напруги, невпевненості); створенню в дітей стану піднесення, натхнення, захопленості, потреби в творчій діяльності; сприяння активного прояву свободи, уяви, фантазії в самовираженні й успішності дитини в образотворчій діяльності. Пріоритетними в художньому процесі на заняттях є естетичні емоції, що виникають при сприйнятті краси барв, звуків, рухів, форм в явищах природи й мистецтва, моральні почуття (співчуття, доброта, турбота, любов до близьких, своєї родини, садочку, рідного міста (села), Батьківщини, світу і Всесвіту), що виникають під впливом морально-естетичної розмови педагога з дітьми.

Зацікавленість дітей змістом діяльності забезпечується різноманітними формами роботи на занятті, ігровими прийомами, пошуково-дослідницькою діяльністю, активізацією емоційно-почуттєвої сфери дітей. Свобода самовираження дитини під час ігрових вправ, які супроводжують процес сприйняття творів мистецтва, спілкування з художньо-естетичними об'єктами, активізує дії дитини, приносить задоволення і виводить на творчий рівень її художню діяльність. Продуктивність образотворчої діяльності виражається не лише малюнком, а й художніми образами, створеними під час фантазування, імпровізації, ігрових вправ із використанням міміки, пантоміміки тощо. Підтримка педагогом творчого вираження дитини, спільний пошук рішення розвиває творче бачення дитини, надихає її на самостійну діяльність. Співтворчість вихователя і дитини в єдиному емоційно-чуттєвому полі відкриває нові можливості в спілкуванні, самовираженні та художній творчості дитини.

Взаєморозуміння на заняттях із малювання досягається завдяки позитивної міжсуб'єктної взаємодії дитини з педагогом та однолітками в

процесі художньої діяльності, обміну індивідуально-особистісним змістом за допомогою експресивно-мімічних (погляд, міміка), дієвих (виразні рухи рук і тіла), мовленнєвих (висловлювання, запитання, відповіді, репліки) засобів. Толерантний педагогічний вплив на процес спілкування допомагає педагогу встановити довірливі стосунки з дітьми, забезпечувати кожній дитині право на власну думку, самостійну дію, підтримувати її самоповагу, рахуватися з її можливостями і бажаннями, впроваджувати співтворчість в освітньому процесі, прогнозувати можливі наслідки.

Задоволеність взаємовідносинами та результатами діяльності забезпечується: увагою педагога до кожної дитини, демонстрацією поваги до неї і доброзичливого ставлення до її діяльності; пріоритетом уваги до достоїнств дитини; вірою в її можливості, підтримкою, створенням ситуації успіху; заохоченням уважного ставлення дітей один до одного; щирістю педагога і довірою до дитини; відсутністю тиску педагога на дитину і визнанням за нею права на власну думку, забезпеченням можливості самовираження кожного. Важливим аспектом мотивації є визнання малюнка дитини педагогом, підтримка унікального прояву її фантазії, особливостей її сприйняття й відчуття художнього образу – це дуже важливо, адже невизнаний малюнок може замкнути особистість дитини, негативно вплинути на її психіку. Підтримка, похвала, радість успіхам дитини є необхідною умовою технології розвитку творчих здібностей.

Врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку є важливою умовою для ефективної реалізації технології, яка передбачає опір на інтереси, схильності і здібності дітей під час сприймання, самовираження та створення художнього образу, що слугує підґрунтям для розвитку внутрішньої мотивації малюків до творчої діяльності.

Організація діяльності на заняттях із малювання відбувається з активізацією таких вікових особливостей дошкільників як цілісність і субсенсорність (надчутливість) сприйняття світу, образність, асоціативність, сенситивність мислення, здатність до анімізму.

Завдяки здатності дитини до анімізму технологією передбачено ознайомлення дитини з художніми матеріалами як із живими об'єктами, з якими можна розмовляти, піклуватися про них тощо. Вияв цієї здатності є природним для дитини і дозволяє їй широко виражати себе у взаєминах з оточуючим світом, що призводить до отримання нею емоційної насолоди та задоволення. Практика доводить, що використання вікової здатності дошкільників до анімізму позитивно впливає на розвиток їхньої творчої активності, дозволяє створювати позитивні взаємини з навколишнім світом, легко оволодівати елементарними основами художніх технік.

Враховуючи особливості сприймання, технологія розвитку творчих здібностей орієнтує педагога на організацію творчого процесу таким чином, щоб надати можливість дітям із різними домінуючими аналізаторами (аудіальним, візуальним і кінестетичним) повноцінно сприймати художній матеріал на основі поліхудожнього підходу, для чого застосовуються твори живопису, музики, художнього слова, ігрові вправи на фантазування й імпровізацію, входження в образ тощо. Таким чином, завдяки поєднанню аудіо-візуально-кінестетичних засобів, що включаються в комплекс ігрових вправ і творчих завдань діти з різними типами сприйняття відкривають для себе ціннісно-естетичний об'єкт в його цілісності, що слугує підґрунтям для формування в їхньої свідомості інтегрованої картини світу.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, ефективність технології й успішне управління процесом формування позитивної творчої мотивації у дитини значною мірою залежить від задоволення її основних потреб, що визначаються її віковими та індивідуальними особливостями, набутим емоційно-чуттєвим та художньо-естетичним досвідом, станом піднесення та сформованим бажанням самовиразитися в художній творчості.

Створена технологія розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання задовольняє потреби сьогодення щодо організації художньо-естетичної діяльності дошкільників, спрямована на

розвиток у них емоційно-чуттєвого сприйняття оточуючого світу, формування естетичного ставлення до його об'єктів і забезпечує художньо-творче самовираження кожної дитини.

Далі представимо її впровадження та результати дослідно-експериментальної роботи.

Література

1. Киричук О.В. Педагогічна система освітнього закладу як об'єкт психології управління. *Психологія на перетині тисячоліть: зб. наук. пр.* Київ, 1999. Т. 2. С. 24–28.
2. Климчук В.О., Шимченко О.А. Вплив внутрішньої мотивації на розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку. *Обдарована дитина*. 2004. №10. С. 60–63.
3. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.
4. Психологічний довідник учителя: в 4 кн., кн. 4. /Упоряд. В. Андрієвська. Наук. ред. С. Максименка. Київ: Главник, 2005. 96 с.
5. Психологія [під ред. Г. С. Костюка]. Київ : Радянська школа, 1968. 512 с.
6. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений / авт.-сост. В.А. Мижериков; под ред. П.И. Пидкасистого]. Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. 544 с.
7. Рогов В.И. Личность в педагогической деятельности. Ростов на Дону : РГПУ, 1994. 240 с.
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ : Генеза, 1999. 368 с.
9. Словарь практического психолога /сост. С.Ю. Головин. Минск : Харверст, 1998. 800 с.
10. Сорочан Т. Наступність професійного розвитку вчителів у системі університетської та післядипломної освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. №20 (231). С. 274–284.

11. Шульга Л.М. Барвіста радість. Розвиток творчих здібностей у дітей дошкільного віку на заняттях із малювання: метод. посіб. Вид. друге, виправл. й допов. Запоріжжя : ТОВ«ЛПІС»ЛТД, 2012. 280 с.

References

1. Ky`ry`chuk, O.V. (1999). *Pedagogichna sy`stema osvitr`ogo zakladu yak ob'yekt psy`xologiyi upravlinnya [Pedagogical system of educational institution as an object of management psychology]. Psy`xologiya na perety`ni ty`syacholit` – Psychology at the intersection of millennia : Collection of scientific works.* (Vols. 2), (pp. 24–28). Kyiv. [in Ukrainian].
2. Kly`mchuk, V.O., Shy`mchenko, O.A. (2004). *Vply`v vnutrishn`oyi moty`vaciyi na rozvy`tok tvorchy`x zdibnostej ditej doskil`nogo viku [Influence of internal motivation on development of creative abilities of children of preschool age]. Obdarovana dy`ty`na – Gifted child*, 10, 60–63. [in Ukrainian].
3. Stepanov, O.M. (Ed.). (2006). *Psy`xologichna ency`klopediya [Psychological encyclopedia].* Kyiv : «Akademvy`dav»,.424 s. [in Ukrainian].
4. Andriyevs`ka, V. (2005). *Psy`xologichny`j dovidny`k uchy`telya [Psychological guide to the teacher].* S. Maksy`menko (Ed.). (Vols. 1-4). Kyiv : Glavny`k. 96 s. [in Ukrainian].
5. Kostyuk, G. S. (1968). *Psy`xologiya [Psychology].* Kyiv : Radyans`ka shkola. 512 s. [in Ukrainian].
6. My`zhery`kov, V.A. (1998). *Psy`xologo-pedagogy`chesky`j slovar` dlya uchy`telej y` rukovody`telej obshheobrazovatel`nux uchrezhdeny`j [Psychological and pedagogical dictionary for teachers and heads of educational institutions].* P.Y. Pidkasistyj (Ed.). Rostov-na-Donu : Feny`ks. 544 s. [in Russian].
7. Rogov, V.Y`. (1994). *Ly`chnost` v pedagogy`cheskoj deyatel`nosti [Personality in pedagogical activity].* Rostov-na-Donu : RGPU. 240 s. [in Russian].
8. Savchenko, O. Ya. (1999). *Dy`dakty`ka pochatkovoyi shkoly` [Elementary school didactics].* Kyiv : G`eneza. 368 s. [in Ukrainian].

9. Golovy`n, S.Yu. (1998). *Slovar` prakty`cheskogo psy`xologa [Dictionary of practical psychologist]*. My`nsk : Xarverst. 800 s. [in Belarus].
10. Sorochan, T. (2011). Nastupnist` profesijnogo rozvy`tku vchy`teliv u sy`stemi universy`tets`koyi ta pislyady`plomnoyi osvity` [Continuity of professional development of teachers in the system of university and postgraduate education]. *Visny`k Lugans`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni Tarasa Shevchenka. – Herald of Taras Shevchenko National University of Lugansk*, 20 (231), 274–284. [in Ukrainian].
11. Shul`ga, L.M. (2012). *Barvy`sta radist` Rozvy`tok tvorchy`x zdibnostej u ditej doshkil`nogo viku na zanyattyax iz malyuvannya [Colorful joy. Development of creative abilities in preschool children in painting classes]*. (2d ed.). Zaporizhzhya : TOV«LIPS»LTD. 280 s. [in Ukrainian].